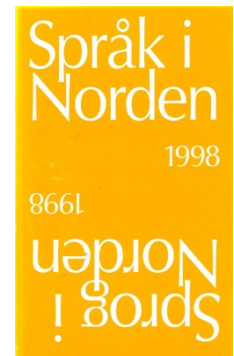

Sprog i Norden

Titel: Ligestilling i språket
Forfatter: Marit Hovdenak
Kilde: Sprog i Norden, 1998, s. 76-81
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Likestilling i språket

Marit Hovdenak

Innleiing

Språk og kjønn var eitt av mange emne som fengde i samfunnsdebatten, språkforskinga og kvinnerørsla i 1970-åra. Så dabba interessa av, men no i vårt tiår har aktiviteten omkring emnet teke seg noko opp att, og det blir drøfta ut frå delvis nye synsvinklar. Eit sentralt forskingsfelt har vore korleis kvinner og menn bruker språket ulikt i tale (og skrift). Det forskingsresultatet som oftast blir nemnt, er at menn bruker meir folkemåls- eller dialektformer enn kvinner, og at kvinner har meir av standardmålsformer når dei talar. Eit anna forskingsfelt er samtalar, korleis kvinner og menn kommuniserer med medlemmer av sitt eige kjønn og av motsett kjønn. Eit tredje område er korleis kvinner og menn blir omtala – kva ord som blir brukte om kvart av kjønna, kven som blir mest og minst omtala o.a.

Retningslinjer for likeverdig omtale

Dette siste området, korleis kvinner og menn blir omtala, og bør omtalast, har Norsk språkråd teke opp som ei sak dei siste åra. I 1997 gav Språkrådet ut heftet "Språk, kjønn, likestilling" med retningslinjer for kjønnsbalansert språkbruk saman med Kompetansesenter for likestilling, det tidlegare Likestillingsrådet. I nemninga kjønnsbalansert språkbruk ligg både direkte kjønnsnøytralt språk og andre uttrykksformer som kan gje den jamvekta i omtalen av menn og kvinner som det er grunn for. Retningslinjene gjeld kategoriane personnemningar, pronomen (ho og han) og namnebruk og titlar. Hovudinnhaldet i heftet er summert opp i tre grunnreglar for kjønnsbalansert språkbruk:

- bruk kjønnsnøytrale ord når det er tale om begge kjønn, eller når du ikkje veit kva kjønn det gjeld

- behandle kvinner og menn parallelt så begge kjønn blir synlege
- unngå kjønnsdiskriminerande omtale

Liknande retningslinjer er kjende frå ein del andre land, frå redaksjonsreglane for visse tidsskrift o.a. Slike retningslinjer må bli ulike etter kva språk dei gjeld for "Heftet Språk, kjønn, likestilling" viser fram ein språkbruk som alt er noko utbreidd, og som gradvis har vakse fram den siste generasjonen i opposisjon til meir tradisjonell språkbruk. Reglane i heftet representerer såleis ikkje noko radikalt nytt i norsk språk, men mykje av det vil vere uvant for mange.

Kjønnsnøytralitet

Det er ein sterk tendens i språkbruken i Noreg i dag til å velje kjønnsnøytrale personnemningar når dei gjeld begge kjønn. Denne tendensen har forankring i likestillingslova (lov om likestilling mellom kjønnene frå 1978) og i likestillingstanken generelt. I mange yrke, stillingar og verv har titlane vorte endra i siste generasjonen: "Formann" er bytt ut med *leiar* i dei fleste samanhengar, "ombodsmann" med *ombod*, "kontordame" med *sekretær*, "oldfrue" med *husøkonom*, "stortingsmann" med *stortingsrepresentant*, "tillitsmann" med *tillitsvald* i mange tilfelle, "varamann" med *vara(memlem)*, *vararepresentant*. *Servitør* er no sams nemning for "serveringsdame" og "kelner". Før hadde vi både "lærarinne" og "lærer", no er alle *lærer*. *Sjukepleiar* er tittelen for dei som før heitte "sjukesyster" og "sjukepleierske". Endringane har gått ut på å skifte ut dei kjønnsmarkerte etterledda *-mann*, *-dame*, *-frue*, *-inne* og *-erske* med kjønnsnøytrale ledd. Det er ein tankekross at nesten alle spesifikke kvinneord har gått ut og vorte erstatta med ord som iallfall grammatisk er hankjønn. Somme meiner at kjønnsnøytraliteten har gått for langt. Av reint kvinnelege titlar i offentlege stillingar er det nesten berre *jordmor* og *helsesyster* som står att. Av mannsmarkerte titlar finst det framleis mange, ikkje minst gjeld det stillingar med høg status: *embetsmann*,

Marit Hovdenak

fylkesmann, lagmann, rådmann. I "Språk, kjønn, likestilling" går vi inn for å erstatte mange av dei kjønnsmarkerte orda med kjønnsnøytrale, utan at vi kjem med konkrete framlegg. Etter at likestillingsheftet kom ut, har Språkrådet lansert *statstilsett* som avløyсарord for "(stats)tenestemann".

Kjønnsmarkering

Parallelt med tendensen til kjønnsnøytralitet har vi ein kanskje like sterk tendens til kjønnsmarkering. Til grunn for den språk-endringsprosessen som likestillingsstrevet har ført med seg, ligg det nettopp ein kritikk av at tradisjonell språkbruk ofte gjer kvinner usynlege og utelet dei. Nye kjønnsnøytrale personnemningar som *leiar* og stortingsrepresentant kan ha noko av same verknaden, dei dekkjer over at det framleis er menn som oftast har slike posisjonar. Difor har somme vilja halde på eit ord som *forkvinne* framfor *leiar*. Dei siste åra har det vorte meir og meir tydeleg at ord som *formann, opphavsmann* og *talsmann* blir oppfatta som nokså klårt mannsmarkerte. Språkbrukarane vil difor heller velje eit anna ord utan endinga *-mann (leiar, talsperson)*, eller dei bruker dobbelt sett av ord: *talskvinne – talsmann* etter kva person det er snakk om. Siste året har embetskvinne vore brukt ein del som eit ordinært ord utan hermetekn. I likestillingsheftet oppmuntrar vi til å bruke parallelle, kjønnsmarkerte nemningar for begge kjønn. Balansegangen mellom nøytralitet og markering er vanskeleg, for vi oppmuntrar også til å bruke kjønnsnøytrale ord så langt som råd for yrkestiltar og verv, jf. førre avsnittet. Ein konsekvens av tendensen til å bruke doble sett av ord kan nok bli at det nærmast tvingar seg fram fleire nye kjønnsnøytrale ord som *talsperson* og *embetsperson*.

Han og ho

Pronomena *han* og *ho* (bokmål også *hun*) har viktige roller i omtale av personar. Når ein har verkelege personar i tankane, er det sjeldan noko problem å velje pronomen. Ein refererer til

læraren med *han* om det er ein mann, med *ho* om det er ei kvinne. Det naturlege kjønnnet avgjer valet. Annleis er det ved det som blir kalla generisk referanse, dvs. når pronomenet viser til eit ord som står for ein type, eit slag av noko, som i setninga

Ein buss-sjåfør må passe på at han alltid har nok veksle-pengar

Det er utan tvil vanleg og i pakt med tradisjonell språkbruk (til dømes i norske ordtak) å bruke *han* for å vise tilbake på ei hankjønnsnemning i tilfelle som ovanfor. Det har vore hevda sterkt at *han* er kjønnsnøytralt ved generisk referanse, at *han* kan oppfattast som ei kvinne like gjerne som ein mann. Mot dette synet har det komme meir og meir motbør, mange meiner at tolkinga av setninga går i favør av hankjønn, og at denne pronomenbruken er eit språkdrag som usynleggjer kvinnene. I likestillingsheftet seier vi difor at ein ikkje bør bruke pronomenet *han* automatisk ved referanse til hankjønnsord som *sjefen*, *sjåføren* osv. i generell omtale. Vi viser til at ein no óg bruker pronomenet *ho* i slike tilfelle. Vi oppfordrar til å bruke begge pronomena – *han eller ho* – *ho eller han*, eventuelt med skråstrek: *han/ho* – *ho/han*, eller å variere mellom ulike alternativ, der bruk av fleirtalspronomen (*dei*) er av dei viktigaste.

Språkbruken på ymse samfunnsområde

På fleire område i samfunnet finst det ein medviten politikk for kjønnsnøytral eller kjønnsbalansert språkbruk: Stillingsannonser skal utformast slik at begge kjønn kan søkje, etter føresegnene i likestillingslova. Nye lover skal ha kjønnsnøytral tekst. Lærebøker for grunnskulen og den vidaregåande skulen skal fremje likestilling i stoffval, illustrasjonar, språkbruk osv. Godkjenningsordninga for lærebøker skal mellom anna syte for dette. Dei seinare åra har det vorte vanleg at lærebøkene har fleire variantar av pronomenbruk i generell personomtale: Begge pronomena saman, *han eller ho*, er temmeleg vanleg, ved sida

Marit Hovdenak

av berre *ho* og berre *han*, gjerne i kvar sine delar av ei bok. I kyrkjelege miljø er mange opptekne av å utvikle ein religiøs språkbruk som inkluderer kvinner.

Sluttord

Den siste generasjonen har det vore ei forskyvning i språket i måten å omtale kjønna på. Ikkje berre ordbruken, men like mykje haldningar til og oppfatningar av kva som er høvelege ord og uttrykksformer, har endra seg i takt med endringar i kjønnsrollemønstra og samfunnsutviklinga i det heile. Det kan difor vere vanskeleg å velje orda sine, fordi språklege val kan innebere verdival og meningsytring. Med dei nye retningslinjene har vi vilja peike på alternativ som notidsspråket byr på. Reglane er laga for å kunne vere med og styre språket i retning av meir likestilling. Kor mykje språket kan verke inn på forholdet mellom kjønna, er vanskeleg å seie. Vi har oppfordra til uttrykksmåtar for å omtale begge kjønna likeverdig og med respekt. På dette området kan ikkje rådgevinga vere så handfast som når det gjeld rettskriving og tekniske skrivereglar.

Råda for kjønnsbalansert språkbruk må peike framover, men utan å vere for provoserande. Vi kan knapt påverke hovudlinjene i utviklinga, som korleis ein skal balansere mellom kjønnsnøytrale og kjønnsmarkerte uttrykksmåtar. Kva stilling folk framover vil ta til kardinalordet nordmann, kan berre tida vise. Utgjevinga av retningslinjene har nok ført til noko meir diskusjon, til at somme tenkjer over spørsmåla på nytt – og vonleg til meir likestilling mellom kvinner og menn.

Litteratur:

Bull, Tove: Kor står – og kor går – språk- og kjønnsforskninga? I:

Gunnarsson, Britt-Louise og Caroline Liberg (red.): Språk, språkbruk och kön. ASLA, Uppsala 1992.

Fjeld, Ruth Vatvedt: Kjønnsnøytral uttrykksform. I: Gundersen, Dag (hovudred.): Håndbok i norsk. Oslo 1995.

- Hageberg, Arnbjørg: "Fylkesmannen, ka gjørr hu?" I: Noko om han og ho – før og no. I: Maal og Minne 3–4 1993.
- Lundeby, Einar: Intimisering og brutalisering. Noen nye trekk ved norsk språkbruk de siste halvhundre år. I: Maal og Minne 1–2 1995.
- Strand, Torill: Konteksten – nytt perspektiv på kjønnsespesifikk språkbruk. I: Norskklæraren 1–1997
- Swan, Toril: Kjønn, språk og ideologi. I: Språknytt 4–1997.
- Teleman, Ulf: Han, hon eller vem som helst. I: Språkvård 1–1995
- Venås, Kjell: Pronouns, gender and sex in Norwegian. I: I: Målvitskap og målørkt. Festskrift til 70-årsdagen 30. november 1997. Oslo 1997.
- Venås, Kjell: On the sources of sex-indefinite pronouns i Norwegian. I: Målvitskap og målørkt. Festskrift til 70-årsdagen 30. november 1997. Oslo 1997.